

AVTOMOBIL TRANSPORT VOSTALARINI ATROF-MUHITGA ZARARLI TA'SIRLARI.

*To'raqo'rg'on tuman I-son Politeknikumi
Maxsus fanlar kafedrası maxsus fan o'qituvchisi
Orziqulov Shuxratjon Erkinboyevich*

Annotatsiya: Avtomobil transport vositalari zamonaviy hayotning ajralmas qismiga aylanganida, ular bilan bog'liq ekologik muammolar ham jiddiy o'sib bormoqda. Hozirgi kunda transport sohasining rivojlanishi hayot faoliyatining deyarli barcha jabhalarini qamrab olgan bo'lsa-da, uning atrof-muhitga ko'rsatadigan salbiy ta'siri hech kimda shubha tug'dirmaydi. Avtomobillar havo, suv, tuproq va hatto inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ko'plab zararli elementlarni chiqaradi. Bu ta'sirlarning ko'lami va qanchalik xavfli ekanligi, shuningdek, ularni kamaytirish imkoniyatlari ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish nuqtai nazaridan hayotiy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: transport, atrof-muhit, avtomobil, benzin, dizel, yoqilg'i, karbon monoksid, havoda, suv, ekologiya.

Avtomobil transport vositalarining chiqindi gazlari asosiy zararli omillardan biri hisoblanadi. Benzin, dizel yoki boshqa yoqilg'idan foydalanadigan dvigatellar yonish jarayonida karbonat angidrid, karbon monoksid, azot oksidlari, uglerodning ko'p hollarda zararsiz bo'lmagan qoraygan zarrachalari kabi moddalarni atmosfera havosiga chiqaradi. Ushbu gazlar havo ifloslanishining asosiy sababchisi bo'lib, shuningdek, global isish va iqlim o'zgarishlariga bevosita ta'sir qiladi. Karbonat angidridning ko'payishi issiqlikni havo qobig'ida ushlab turadi va shu orqali Yer yuzasining haroratining o'sishiga olib keladi. Karbon monoksid, havoda mavjud bo'lgan eng zaharli gazlardan biri bo'lib, odamlar va hayvonlar uchun salomatlikka jiddiy tahdid tug'diradi. Bu gaz kislorodga nisbatan yuqori bog'lanish kuchiga ega bo'lib, nafas olish jarayonini buzadi va organizmda kislorod etishmovchiligiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, shahar hududlarida, transportning zichligi yuqori bo'lgan joylarda karbon monoksid miqdori juda sezilarli darajada oshadi. Bu esa epidemiologik ko'rsatkichlarning yomonlashishi, yurak-qon tomir kasalliklari va o'pka muammolarining ortishi bilan bog'lanadi.[1]

Azot oksidlari ham avtomobil transportidan chiqadigan zararli moddalar qatoriga kiradi. Ular nafaqat gazlarning toza havoga aylanishiga xalal beradi, balki kislotali yomg'irlarning shakllanishiga sabab bo'ladi. Kislotali yomg'irlar tuproq va suv resurslarini ifloslantiradi, o'simliklarning o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va ekologik muvozanatni buzadi. Shu bilan birga, azot oksidlari odamlarning nafas olish

tizimini bezovta qiladi, allergiya va astma kasalliklarini kuchaytiradi. Bu gazlarning yuqori konsentratsiyalari tabiat va inson salomatligi uchun jiddiy xavf tug'diradi. Avtomobillardan chiqadigan zararli moddalar orasida uglerodning qora zarrachalari alohida ahamiyatga ega. Ushbu zarrachalar atmosferaga havoga qo'shilib, nafaqat havo sifatini yomonlashtiradi, balki to'g'ridan-to'g'ri odamlarning nafas yo'llariga tushib, o'pka va bronxlarning shikastlanishiga olib keladi. Ushbu zarrachalar uzoq muddat ta'sirida hatto saraton kasalligi xavfini oshiradi. Shuningdek, ular ko'rinarli ifloslanishni ham keltirib chiqaradi, bu esa shaharning ko'rinishiga salbiy ta'sir qiladi va estetik kamchiliklarga sabab bo'ladi.[2]

Avtomobillar faqat havo ifloslantirib qolmay, ularning harakati paytida hosil bo'ladigan shovqin ham atrof-muhit uchun katta zarar keltiradi. Shovqin ifloslanishi insonlarning sog'ligi va farovonligiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biridir. Uzoq muddat shovqin ostida qolish stress, asabiylashish, uyqu buzilishi va yurak-qon tomir tizimining shikastlanishiga olib keladi. Shahar muhitida transport shovqini yuqori bo'lgani sabab, odamlarning ichki tizimlarida yoki psixologik holatlarida salbiy o'zgarishlar kuzatiladi. Avtomobil transportining atrof-muhitga ta'siri faqat havoga ta'sirlab qolmaydi, u shu bilan birga tuproq va suv resurslariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Yo'llar atrofidagi tuproqlarga transport vositalaridan tushadigan kimyoviy moddalar, neft mahsulotlari qoldiqlari, tormoz suyuqliklari kirib, tuproqning unumdorligini pasaytiradi va uning tabiiy strukturasi buziladi. Bu esa natijasida o'simliklarning o'sishini qiyinlashtiradi, biologik xilma-xillikka zarar yetkazadi va yerning tabiiy qayta tiklanish jarayonini susaytiradi.[3]

Shuningdek, transport sohasida yuzaga keladigan sirt suvlari manbalarini ifloslantiradi. Yo'llar va avtomobil yo'llari yuzasida to'plangan neft mahsulotlari, tuzlar va boshqa kimyoviy modda yomon oqib, tabiiy suv havzalariga kiradi. Bu esa suv ekotizimlarini, baliqlar va boshqa suv hayvonlarini zarar keltiradi. Suv resurslarining ifloslanishi ichimlik suvi sifatining pasayishi va odamlar sog'lig'ining yomonlashishiga olib keladi. Avtomobil transportining atrof-muhitga salbiy ta'sirini kamaytirish uchun turli strategiyalar va texnologiyalar ishlab chiqilgan. Avvalo, ekologik toza yoqilg'ilar va elektr transport vositalarining rivojlanishi muhim hisoblanadi. Elektr avtomobillar havo ifloslanishini sezilarli darajada kamaytiradi, chunki ular yonilg'i yonish jarayonini amalga oshirmaydi va zararli gazlarni chiqarishmaydi. Bundan tashqari, bioyoqilg'ilar va suv yonilg'i kabi alternativ energiyalar ham atrof-muhitni muhofaza qilishda katta ahamiyatga ega bo'lmoqda.[3]

Shuningdek, transport sohasidagi tartib-intizom va yo'l harakati intizomini yaxshilash, avtomobillarni zamonaviy ekologik standartlarga moslashtirish ham samarali choralardan biridir. Yo'l harakati oqimini boshqarish, jamoat transportini rivojlantirish va odamlarni shaxsiy mashinalar o'rniga ko'proq jamoat transportidan foydalanishga rag'batlantirish orqali havo ifloslanishini kamaytirish mumkin.

Shaharsozlikda ekologik talablarni hisobga olish, transport infratuzilmasini yaxshilash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Transport vositalarining texnik ko‘rigini muntazam amalga oshirish, zararli gazlarning chiqishini nazorat qilish tizimlarini joriy qilish ham muhim choradir. Bu orqali avtomobillarning texnik holati yaxshilanib, havo ifloslanishining kamayishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, aholining ekologik ongini oshirish va zarur bilimlarni berish, ekologik muammolarga doir ma’lumotlarni targ‘ib qilish ham uzluksiz jarayon bo‘lishi lozim. Avtomobil transportining atrof-muhitga zararli ta’sirini kamaytirish uchun milliy va xalqaro darajada ekologik qonunchilikni kuchaytirish, uning ijrosini qat’iy nazorat qilish kerak. Transport infratuzilmasini rivojlantirish, ekologik standartlarni doimiy takomillashtirish, yashil transport turlarini rag‘batlantirish va yashil hududlarni kengaytirish kabi dasturlar samarali bo‘ladi. Shu bilan birga, ekologik muammolarga innovatsion ilmiy yechimlar va yangi texnologiyalarni joriy etish muhimdir.[5]

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, avtomobil transport vositalarining atrof-muhitga zararli ta’sirlari keng qamrovli va global muammo sifatida hal etilishi zarur. Ularning chiqindi gazlari havo ifloslanishining asosiy manbalaridan biri hisoblanib, nafaqat ekologik muvozanatga, balki insonlarning sog‘lig‘iga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Transportdan kelib chiqadigan shovqin ifloslanishi va kimyoviy chiqindilar tuproq va suv resurslariga zarar yetkazadi. Shu sababli ekologik toza texnologiyalarni joriy qilish, zamonaviy va samarali transport tizimlarini rivojlantirish, aholining ekologik ongini oshirish va qat’iy nazorat choralarini kengaytirish zarur. Bu yo‘lda har bir davlat, jamiyat va shaxsning mas’uliyati muhim bo‘lib, ekologik barqarorlikni ta’minlashda ularning o‘rni beqiyosdir. Avtomobil transportining zararli ta’sirlarini kamaytirish ko‘p jihatdan insoniyatning kelajak avlodlari oldidagi asosiy burchlaridan biridir. Atrof-muhitni himoya qilish bilan birga, sog‘lom va toza hayot sharoitlarini yaratish har birimizning vazifamizdir

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yuldoshev, D. T. (2023). Transport vositalarining atrof-muhitga ta’siri. Oriens, 1(6), 485-491.
2. Qoziyev, N. M. (2023). Avtotransport vositalarining atrof-muhitga salbiy ta’siri. Oriens, 1(6), 492-495.
3. Xoldorov, A. (2024). Transport tizimlarining ekologik barqarorlikka ta’siri. TSTU Ilmiy jurnali, 1(3), 115-123.
4. Abdukarimov, S. (2022). O‘zbekistonda transportning atmosfera havosiga ta’siri va uni kamaytirish yo‘llari.
5. Islomov, R. (2023). Avtomobil transportining ekologik muammolari va yechimlari. Namangan davlat universiteti nashrlari, 11753, 45-52.
6. Mirzaev, B. (2021). Avtomobil chiqindilarining atrof-muhitga salbiy ta’siri va ekologik nazorat. TSTU jurnali, 1(2), 67-74.
7. Mamatqulov, J. (2024). O‘zbekiston Respublikasida transport tizimining ekologiyasi.